

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

ЛЯПУНОВА ВАЛЕНТИНА АНАТОЛІЇВНА

378.147:373.2.011.3:[316.647.5– 055.62](043.3)

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО
ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДІТЕЙ У ДОШКІЛЬНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

13.00.08 – дошкільна педагогіка

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Хомич Лідія Олексіївна,
заступник директора з наукової роботи
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України (м. Київ).

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Зданевич Лариса Володимирівна,
завідувач кафедри дошкільної педагогіки,
психології та фахових методик Хмельницької
гуманітарно-педагогічної академії
(м. Хмельницький);

доктор педагогічних наук, професор
Пономаренко Тетяна Олександрівна,
завідувач кафедри дошкільної педагогіки і
психології Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка (м. Глухів);

доктор педагогічних наук, професор
Дубасенюк Олександра Антонівна,
професор кафедри педагогіки
Житомирського державного університету
імені Івана Франка (м. Житомир).

Захист відбудеться 22 листопада 2017 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті www.ipood.com.ua та у бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9.

Автореферат розіслано 20 жовтня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. І. Сотська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження На початку ХХІ ст. проблема толерантності набула особливої актуальності у зв'язку з процесами глобалізації, що зумовлено протиставленням між релігійними, національними, етнічними ідентичностями різних культур і народів. Формування громадянського суспільства неможливо без усвідомлення фундаментальних цінностей демократії, однією з яких є толерантність. Провідником демократичних ідей та високої моралі, формування світогляду і культури особистості, виховання у молодого покоління прагнення до взаєморозуміння, солідарності, толерантності має стати вихователь, зокрема дошкільного навчального закладу. В цих умовах потребує концептуального переосмислення зміст його професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

Про важливість цілеспрямованої і послідовної професійної підготовки вихователів до формування толерантності дітей у дошкільних навчальних закладах наголошується у вітчизняних законодавчих та нормативно-правових документах, зокрема законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні (2013), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки (2014), галузевій Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013) та ін.

Положення щодо вдосконалення професійної підготовки фахівців обґрунтовано в міжнародних документах з питань розвитку освіти в умовах глобалізації та європейської інтеграції (Декларація принципів толерантності (1995), Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі: Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту (2009), Всесвітня декларація про вищу освіту для ХХІ століття: підходи і практичні заходи (2014) та ін.).

Проблемі формування толерантності у підростаючого покоління присвячено широкий спектр досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, філософський, культурологічний, політологічний, соціологічний, психологічний та педагогічний контекст толерантності розкрито у працях А. Адлера, А. Асмолова, Г. Бардієр, С. Бондиревої, С. Братченко, М. Бубера, Р. Валітової, Б. Вульфова, Б. Гершунського, А. Зімбулі, В. Лекторського, В. Маралова, М. Мчедлова, Г. Олпорта, Ю. Поваренкова, А. Реана, К. Роджерса та ін. Осмислення толерантності як актуальної цінності сучасного суспільного розвитку в контексті глобалізації представлено у дослідженнях В. Андрющенка, Л. Головатої, В. Гриви, В. Воронкової, В. Тишкова, Т. Чекмарьової, М. Хом'якова та ін.; історичні особливості становлення й поширення ідей толерантності в Україні висвітлено у наукових розвідках П. Гнатенка, В. Пісоцького, І. Сінельник та ін.

Питання формування толерантності дітей дошкільного віку досліджували Н. Авраменко, Н. Іванова, Є. Ільїнська, О. Конишева, О. Овсянникова, К. Ремарчук, Т. Фадеева, С. Фадеев та ін. Психологічні особливості дітей дошкільного віку, як передумову засвоєння моральних

цінностей, вивчали Л. Венгер, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, Е. Кудрявцева, О. Леонтєв, М. Лісіна, В. Мухіна, М. Поддяков та ін.

Формування толерантності як професійної якості майбутніх вихователів досліджували такі науковці, як: Л. Безотечество, Т. Варенко, А. Горянська, Т. Завгородня, О. Зарівна, Д. Зинов'єв, І. Кривошапка, Н. Кудзієва, Ю. Тодорцева та ін. Підготовка вчителів до формування толерантності в учнів стала предметом наукового вивчення Н. Бирко, І. Залєсової, А. Калітової, О. Орловської.

Водночас, попри наявність розроблення різних аспектів проблеми формування толерантності в педагогічній теорії та практиці до цього часу не здійснено цілісного дослідження професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей у дошкільних навчальних закладах. Недостатньо висвітлено психологічні передумови формування толерантності у дітей дошкільного віку; не обґрунтовано теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх вихователів до здійснення означеного виду діяльності.

Аналіз наукових праць, вивчення сучасного стану професійної підготовки майбутніх вихователів у контексті формування толерантності дітей дошкільного віку уможливив виявлення низки суперечностей між:

- соціальним замовленням суспільства на професійну підготовку вихователя, здатного до формування толерантності дітей дошкільного віку, і недостатньою спрямованістю професійної підготовки до означеної діяльності у вищих навчальних закладах;

- соціально-педагогічною доцільністю раннього формування толерантності дітей (сенситивність дошкільного віку) і недостатньою розробленістю теоретико-методичного обґрунтування організації означеного процесу;

- об'єктивною потребою розвитку професійної компетентності майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку та відсутністю системної професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах;

- соціальним замовленням щодо професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку і відсутністю системи професійної підготовки до означеного виду діяльності у сучасній вищій професійно-педагогічній освіті;

- сучасними вимогами до навчально-методичного забезпечення процесу формування толерантності дітей дошкільного віку і недостатнім рівнем його розроблення у вищих педагогічних навчальних закладах.

Отже, актуальність і соціальне значення проблеми, необхідність розв'язання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження **«Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей у дошкільних навчальних закладах»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалося в рамках дослідно-експериментальної роботи

«Створення навчально-методичних засад формування у дітей навичок міжкультурної комунікації» (наказ МОН України № 1447 від 05. 12. 2014 р.) і відповідно до науково-дослідної теми «Теоретико-методологічні засади формування толерантності у дітей та молоді» кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та дошкільної освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (РК № 0115U001735).

Тему дисертації затверджено вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 7 від 27. 01. 2014 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 29. 04. 2014 р. та № 209 від 14. 03. 2017 р.).

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх вихователів дітей дошкільного віку у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження: система професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів до формування толерантності дітей.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці системи професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Схарактеризувати сутнісні ознаки феномену толерантності та проаналізувати досвід формування толерантності дітей дошкільного віку у вітчизняній і зарубіжній теорії та практиці.

2. Обґрунтувати психологічні передумови та закономірності формування толерантності дітей дошкільного віку.

3. Визначити сутність професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку та професійної компетентності вихователя до формування означеної якості як результату цієї підготовки.

4. Виокремити й обґрунтувати критерії, показники та рівні професійної компетентності майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку.

5. Розробити та експериментально перевірити систему професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку та визначити педагогічні умови її реалізації.

6. Здійснити прогностичне обґрунтування розвитку професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку в умовах європейської інтеграції.

7. Розробити навчально-методичне забезпечення професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільної освіти до формування толерантності дітей дошкільного віку.

Концепція дослідження. Провідна ідея концепції базується на науково обґрунтованому положенні про феномен «толерантність» та виявленні структури професійної компетентності майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку. Професійна підготовка майбутніх вихователів дошкільних закладів до формування толерантності дітей

дошкільного віку як цілісна динамічна система забезпечується єдністю методологічного, теоретичного та методичного рівнів.

Методологічний рівень дослідження відображає наукові підходи до вивчення толерантності як соціокультурного й педагогічного феномену, що базується на врахуванні філогенезу й науковому осмисленні цінності толерантності у вітчизняних і зарубіжних традиціях виховання підростаючого покоління, розбудови демократичного суспільства. Означений рівень реалізується з урахуванням системного, діяльнісного, компетентнісного та інтегративного підходів.

Системний підхід у дослідженні забезпечує цілісність розгляду змісту толерантності, особливостей її формування та уможливорює обґрунтування теоретико-методичних засад системи професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку; *діяльнісний підхід* уможливорює розкриття змісту цієї діяльності вихователя, визначення шляхів практичного вдосконалення, обґрунтування педагогічних умов реалізації системи професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку; *компетентнісний підхід* дає змогу розкрити сутність і структуру професійної компетентності майбутнього вихователя до формування толерантності дітей дошкільного віку; *інтегративний підхід* забезпечує змістову інтеграцію різних напрямів професійної підготовки майбутнього фахівця.

Теоретичний рівень базується на аналізі філософських, психолого-педагогічних ідей, концепцій, які покладено в основу системи професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку; передбачає обґрунтування та уточнення дефініцій («толерантність», «толерантність дітей дошкільного віку», «професійно-педагогічна підготовка майбутніх вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку»), визначення психологічних передумов та закономірностей формування толерантності у дітей дошкільного віку, а також розкриває зміст й структуру професійної підготовки майбутніх вихователів до такого виду діяльності у вищому навчальному закладі; визначає критерії та показники сформованості у студентів професійної компетентності до формування толерантності у дітей дошкільного віку.

Методичний рівень уможливорює перевірку ефективності системи професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку; визначення педагогічних умов ефективної реалізації системи професійної підготовки майбутніх вихователів до означеного виду діяльності та можливість використання потенціалу навчальних дисциплін у процесі професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку; розроблення навчально-методичного забезпечення професійно-підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку.

Загальна гіпотеза дослідження ґрунтується на положенні, що професійна підготовка майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку набуде ефективності за умови розроблення її теоретико-

методологічних і методичних засад (система, критерії, показники, рівні професійної компетентності до формування толерантності у дітей дошкільного віку).

Загальну гіпотезу конкретизовано у часткових гіпотезах, сутність яких полягає в тому, що професійна підготовка майбутніх вихователів до досліджуваного виду діяльності буде успішною за умов:

- активізація у майбутніх вихователів мотивації до усвідомлення ними значення формуванні толерантності у дітей дошкільного віку як найбільш чутливого для опанування морально-етичних цінностей сучасного суспільства;

- обґрунтування психологічних передумов та закономірностей формування толерантності у дітей дошкільного віку з урахуванням особливостей сучасної дошкільної освіти України в переорієнтації на гуманістичні загальнолюдські цінності;

- розроблення системи професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку з метою формування професійної компетентності на основі використання потенціалу соціально-гуманітарних, фахових, психолого-педагогічних дисциплін;

- комплексного навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку з урахуванням вітчизняного й зарубіжного досвіду.

Методологічну основу дослідження становлять: теорія наукового пізнання; філософські концепції єдності та взаємозумовленості культурно-освітніх явищ і процесів; загальних принципів толерантності (презумпції людської гідності, поваги до особистості, прийняття дитини як даності, культури відповідності, зв'язку толерантності з життям тощо); сукупність соціокультурних ідей, теорій та концепцій толерантності (як морального консенсусу, як універсальної цінності, як явища та особистісної якості); положення гуманістичної педагогіки; провідні ідеї методологічних підходів до професійної підготовки педагогів (системного, компетентнісного, діяльнісного та інтегративного); концептуальні положення щодо формування толерантності дітей дошкільного віку з урахуванням його чутливості.

Теоретичною основою дослідження є: фундаментальні положення про ціннісну природу толерантності у суспільстві (А. Асмолов, Г. Бардієр, О. Біблер, М. Бубер, Р. Валітова, Б. Гершунський, О. Грива, Е. Клепцова, В. Лекторський, В. Тишков, Т. Тхоржевська, М. Уолцер та ін.); наукові висновки щодо особливостей й закономірностей виховання (І. Бех, О. Дубасенюк, І. Зязюн, Г. Костюк); ідеї сучасної педагогіки та психології про самоцінність дошкільного дитинства у становленні особистості, формуванні моральних засад світогляду та розвитку духовних якостей, зокрема й толерантності (А. Богуш, Л. Венгер, Н. Гавриш, Д. Ельконін, О. Запорожець, С. Козлова, С. Кулачківська, С. Ладивір, М. Лісіна, В. Мухіна, Т. Поніманська, Л. Проколієнко та ін.); основні ідеї педагогіки толерантності (Г. Балл, С. Русова, В. Слободчиков та ін.); положення сучасних підходів до виховання толерантності у дітей і роль у цьому процесі особистісної позиції педагога

(Л. Байбородова, В. Кукушин, О. Матвєєва, Б. Рієрдон, М. Рожков, П. Степанов та ін.); концептуальні підходи до підготовки студентів і майбутніх вихователів до виховання толерантності у дітей (С. Герасимов, Л. Зданевич, Д. Зинов'єв, Т. Пономаренко); ідеї виховання толерантності як особистісно й професійно значущої якості у студентів загалом і майбутніх вихователів зокрема (Р. Безюлева, П. Комогоров, В. Комаров, Р. Шеламова та ін.); педагогічні, соціологічні, соціально-культурні ідеї щодо суспільних тенденцій формування нової системи освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Луговий).

Для виконання поставлених завдань і досягнення мети використано комплекс **методів дослідження**, а саме:

– *теоретичні* (аналіз і синтез філософських, соціологічних, психолого-педагогічних і нормативно-правових джерел, Інтернет-ресурсів, дисертацій, вивчення й узагальнення практики діяльності дошкільних і вищих навчальних закладів); аналіз світового й вітчизняного педагогічного досвіду – для встановлення розвитку систем дошкільної та професійної педагогічної освіти; порівняння й класифікація – для визначення сутнісних характеристик і окреслення критеріїв оцінки компетентності майбутніх вихователів у формування толерантності дітей дошкільного віку; моделювання й проектування – для розроблення системи професійної підготовки майбутніх вихователів до означеної діяльності;

– *емпіричні* (спостереження, анкетування, бесіда, тестування, діагностичні контрольні роботи, самооцінка, експертна оцінка, вивчення документації та продуктів діяльності) – для діагностики рівня професійної компетентності у формування толерантності дітей дошкільного віку; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності авторської системи професійної підготовки; методи математичної статистики – для обробки результатів педагогічного експерименту, перевірки їх об'єктивності й валідності.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалося впродовж 2007–2017 років і охоплювало чотири етапи.

На першому, концептуально-теоретичному, етапі (2007–2009 рр.) обґрунтовано актуальність, визначено напрями, об'єкт, предмет, мету й завдання наукового пошуку; розроблено концепцію дослідження; проаналізовано стан вивченості проблеми в педагогічній теорії і практиці, систематизовано провідні наукові підходи до її розв'язання; уточнено терміносистему базових понять.

На другому, діагностично-аналітичному, етапі (2010–2012 рр.) розроблено програму експериментальної роботи; визначено сутнісні характеристики професійної компетентності майбутніх вихователів дошкільних закладів до ФТДДВ і критерії їх оцінювання; обґрунтовано й розроблено систему професійної підготовки майбутніх вихователів до означеної діяльності.

На третьому, експериментальному, етапі (2013 – 2016 рр.) визначено критерії, показники, рівні сформованості та способи моніторингу професійної компетентності майбутніх вихователів у формуванні толерантності дітей дошкільного віку; організовано та проведено констатувальний і формувальний

етапи експерименту; у ході останнього перевірено ефективність реалізації системи професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку; упроваджено результати дослідження в освітній процес.

На четвертому, результативно-узагальнювальному, етапі (2016 – 2017 рр.) здійснено статистично-кількісний аналіз і узагальнено результати експериментальної роботи; дано оцінку ефективності реалізації системи, сформульовано висновки й розроблено рекомендації щодо перспектив упровадження одержаних результатів дослідження в практику професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу здійснено в Бердянському державному педагогічному університеті імені П.Д. Осипенко, Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка, Криворізькому державному педагогічному університеті, Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького, Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка та ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Усього на різних етапах експерименту було залучено 710 осіб – із них 650 студентів та 60 викладачів вищих навчальних закладів. У формувальному експерименті взяли участь 320 осіб.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягають у тому, що:

– *вперше обґрунтовано* теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів до формування толерантності дітей, що дало можливість розкрити особливості досліджуваного процесу; *визначено* сутність понять «професійна компетентність майбутнього вихователя до формування толерантності дітей»; *розроблено* систему професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку, яка базується на системному, діяльнісному, компетентнісному та інтегративному підходах і містить сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних компонентів: цільовий, змістовий, процесуально-технологічний і результативний, взаємозв'язок між якими забезпечує цілісність її функціонування; *визначено* закономірності, принципи та методи професійної підготовки вихователів до роботи з формування толерантності дітей, а також педагогічні умови ефективної реалізації запропонованої системи; *схарактеризовано* етапи підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей: мотиваційно-ціннісний, фахово-збагачувальний та рефлексивно-самостійний; *розроблено* зміст професійної підготовки майбутніх вихователів до означеної діяльності в умовах вищого навчального закладу; обґрунтовано критерії, показники та рівні професійної компетентності майбутніх вихователів до формування толерантності дітей; здійснено прогностичне обґрунтування розвитку професійної підготовки до формування толерантності у дітей дошкільного віку на міжнародному, загальнодержавному рівнях, рівнях вищого навчального

закладу та громадських організацій; *уточнено* психологічні передумови та закономірності формування толерантності у дітей дошкільного віку; зміст і структуру компетентності майбутніх вихователів до формування толерантності дітей; *узагальнено* ідеї вітчизняних і зарубіжних науковців щодо формування толерантності у дітей дошкільного віку; *подальшого розвитку набули* положення про можливості дошкільного віку як сенситивного для засвоєння моральних норм і цінностей; підходи до оновлення змісту, форм, методів формування толерантності дітей, а також професійної підготовки майбутніх вихователів до означеної діяльності.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні та впровадженні в освітню практику вищих навчальних закладів навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей, що охоплює навчальну програму спецкурсу «Толерантність та методика її формування у дітей дошкільного віку»; конспекти лекцій з дисципліни; інструктивно-методичні матеріали до семінарських і практичних занять; завдання до курсових та дипломних робіт; методичні матеріали для самостійної роботи студентів; засоби діагностики рівня компетентності вихователя до досліджуваного явища.

Запропоновані в дисертації теоретичні та методичні матеріали дослідження можуть бути використані: для розроблення стандартів фахової підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, у процесі викладання дисциплін професійно-педагогічного та соціально-гуманітарного спрямування, під час укладання навчальних планів, посібників, методичних комплексів для підготовки студентів зі спеціальності «Дошкільна освіта». Основні результати проведеного дослідження можуть стати цінним науковим ресурсом у практичній роботі закладів післядипломної педагогічної освіти.

Впровадження результатів дослідження. Наукові положення та навчальні матеріали впроваджено в освітній процес Бердянського державного педагогічного університету імені П. Д. Осипенко (довідка № 57 – 29/235 від 03. 03. 2017 р.), Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка (довідка № 595 від 01. 03. 2017 р.), ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка № 68 – 17 – 171 від 02. 03. 2017 р.), Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 09/1 – 109/3 від 16. 03. 2017 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01 – 28 від 09. 03. 2017 р.) та Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 0769/01 – 55/14 від 01. 03. 2017 р.).

Особистий внесок здобувача. У колективній монографії [2] дисертантом підготовлено розділ «Педагогічна толерантність як чинник гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх вихователів», у якому обґрунтовано роль педагогічної толерантності як чинника гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх вихователів; у колективній монографії [3] – розділ «Оцінювання знань студентів за кредитно-модульною системою», в якому розкрито зміст і сутність основних підходів до моніторингу й оцінювання якості знань студентів за кредитно-модульною системою.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних теоретичних положень на засадах міждисциплінарного підходу (соціологія, філософія, психологія); логічністю загальної структури дослідження; методологічним і теоретичним обґрунтуванням базових положень; комплексним застосуванням теоретичних та емпіричних методів дослідження, що відповідають його меті та завданням; репрезентативністю вибірки досліджуваних; тривалістю експериментальної роботи; збалансованістю кількісного та якісного аналізу емпіричних даних; ефективними результатами впровадження експериментальної системи.

На захист винесено положення:

- професійна компетентність майбутнього вихователя до формування толерантності дітей дошкільного віку є інтегративною якістю особистості, яка характеризується ступенем сформованості сукупності інтегративних компетенцій педагога, орієнтованих на процес управління розвитком толерантності у дітей, які в поєднанні з високорозвиненими особистісними й професійними якостями забезпечують оптимальні результати діяльності; її структурними компонентами є: когнітивна (загальнокультурна), соціально-особистісна (ціннісно-сміслова), операціональна (спеціальна) і психолого-педагогічна компетенції;
- система професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей в умовах вищих навчальних закладів у єдності цільового, змістового, процесуально-технологічного і результативного компонентів, що розроблена з урахуванням системного, діяльнісного, компетентнісного, інтегративного підходів; результатом її впровадження є сформована професійна компетентність майбутнього вихователя до здійснення означеної діяльності;
- педагогічні умови реалізації системи професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей: функціонування толерантного освітнього простору в загальновизнаній системі цінностей; забезпечення мотивації до професійної діяльності, спрямованої на оволодіння студентами різноманітними способами «бути толерантним педагогом»; підвищення мультикультурної компетентності студентів, засвоєння спеціальних знань про гуманістичні культурні форми толерантного спілкування, оволодіння студентами культурою толерантної взаємодії та формування в них «толерантного мислення»; використання педагогічних ресурсів навчальних дисциплін для формування готовності до толерантної міжособистісної і професійної взаємодії; інтеграція проблематики толерантності зі змістом нормативної та варіативної частин навчальних програм підготовки; використання інтерактивних технологій, а також діалогічних методів і прийомів навчання; поєднання теоретичних і практичних етапів навчання; готовність викладачів ВНЗ до формування толерантності у майбутніх фахівців.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження, а також концептуальні положення й загальні висновки було презентовано у вигляді доповідей на наукових і науково-практичних конференціях, форумах,

семінарах, круглих столах різного рівня: *міжнародних*: «Людиномірність у науці, освіті та культурі: теоретико-методологічні аспекти» (Мелітополь, 2013), «Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи: соціально-педагогічні аспекти» (Мелітополь, 2014); «Педагогіка. Проблематика, наработки, інновації, практика, теорія» (Лодзь, Польща, 2015), «Людиномірність гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх майбутніх вихователів: наукові досягнення і перспективи» (Мелітополь, 2015), «Дослідження різних напрямків розвитку психології та педагогіки» (Одеса, 2015), «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» (Ніжин, 2015), «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2015), «Освіта і наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 2015), «Педагогічні ідеї Софії Русової у контексті сучасної освіти» (Чернігів, 2016), «Педагогічна особистість А. С. Макаренка на перетині освітніх парадигм» (Полтава, 2016), «Підготовка майбутнього педагога до професійної діяльності в умовах трансформації суспільного устрою та інтегрування України в європейський освітній простір» (Івано-Франківськ, 2016), «Сучасні проблеми підготовки вчителя і його професійного удосконалення» (Чернігів, 2016), «Стан, проблеми та перспективи педагогічних досліджень і соціальної роботи» (м. Сладковичево, Словацька Республіка, 2016), «Світ ХХІ сторіччя: модернізація освіти та цінності дитинства» (Запоріжжя, 2016); *всукраїнських*: «Технології формування професіоналізму майбутніх учителів» (Мелітополь, 2014), «Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи» (Умань, 2014), «Інклюзивна практика в дошкільній і початковій освіті» (Мелітополь, 2014), «Педагогічно-просвітницька діяльність громадських організацій України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)» (Умань, 2014), «Християнська етика в історії України і сучасний діалог світоглядно-духовних ідентичностей» (Мелітополь, 2014), «Фундаменталізація змісту загальноосвітньої та професійної підготовки: проблеми і перспективи» (присвячена 85-й річниці заснування Криворізького педагогічного інституту) (Кривий Ріг, 2015), «Педагогічно-просвітницька діяльність громадських організацій України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)» (Умань, 2015), «Пізнавально-творча і духовна самореалізація особистості в евристичній освіті» (Суми, 2015), «Актуальні питання формування професіоналізму майбутніх вихователів» (Мелітополь, 2016); у численних регіональних конференціях, круглих столах і семінарах.

Результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедр педагогіки і педагогічної майстерності (2013 – 2016) і соціальної роботи, соціальної педагогіки та дошкільної освіти (2016) Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 39 наукових публікаціях (одноосібних 37), серед них: 1 одноосібна монографія, 2 колективні монографії, 19 статей у наукових фахових виданнях України, 8 статей у зарубіжних наукових періодичних виданнях та виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз, 9 публікацій у збірниках

наукових праць та матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – методика навчання (українська мова) «Лінгводидактичні засади індивідуалізації та диференціації навчання дітей дошкільного віку української мови» захищено в 1995 році. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, шести розділів і висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків на 46 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 444 сторінки, основний текст – 410 сторінок. У списку використаних джерел 494 найменування, з яких 13 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, зв'язок роботи з науковими планами, мету і завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, особистий внесок здобувача, представлено результати апробації дослідження у вищих навчальних закладах.

У **першому розділі** – «**Формування толерантності особистості як об'єкт теоретичного аналізу**» – здійснено теоретичний аналіз соціогуманітарного знання з проблеми дослідження; розглянуто особливості становлення й розвитку феномену толерантності в історико-педагогічному контексті; висвітлено багатоаспектність феномену толерантності через його якісні характеристики.

Аналіз наукових праць з проблеми дослідження засвідчив, що поняття «толерантність» є предметом вивчення різних галузей наук: філософських (Т. Адорно, Б. Гершунський, В. Лекторський, К. Роджерс, Е. Фромм та ін.), культурологічних (К. Поппер, В. Шалін, С. Шалютін та ін.), політологічних (В. Золотухін, В. Тишков), соціологічних (Г. Бардієр, Р. Валітова, В. Петрицький, І. Кон та ін.), психологічних (А. Асмолов, Г. Солдатова, А. Реан, Л. Шайгерова та ін.), педагогічних (С. Бондирєв, С. Братченко, О. Грива, Д. Колесов, Л. Рюмшина та ін.), що дало змогу цілісно проаналізувати означене явище й визначити його місце в системі знань про людину.

Сутність поняття «толерантність» у науковій літературі розглядається як: моральний принцип, цінність, що забезпечує стійкість суспільства й мирне співіснування людей (філософський аспект); послаблення реагування на несприятливий фактор, зменшення гостроти реагування на соціальний подразник (психологічний аспект), як конструктивну взаємодію соціальних груп, що мають різні цінності, релігійні й політичні орієнтири (соціологічний аспект).

Осмислення сутності досліджуваного феномену в історичній ретроспективі (Аристотель, Платон, І. Кант, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Поппер, В. Тишков, Г. Солдатова та ін.) доводить, що поняття толерантності

формувався впродовж багатьох століть, залежить від історичного досвіду народів, характеризується неоднозначною семантикою у різних культурах, мовах. Сучасні уявлення про толерантність як чинника зміцнення громадянського миру, а також моральної цінності демократичних держав формувалися на основі поглядів філософів XVI–XVII ст.

Водночас феномен толерантності має давню історичну традицію в українській науковій думці. Найбільш вагомий внесок у розроблення проблеми теорії ментальності в Україні, обґрунтування філософських засад толерантності здійснили науковці, філософи, письменники, громадські діячі (В. Вернадський, П. Гнатенко, Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, Д. Донцов, О. Духнович, Г. Сковорода, І. Нечуй-Левицький, В. Липинський, О. Кульчицький, Т. Шевченко, І. Франко та ін.). В їх працях обґрунтовано сутність національного характеру й особливості типології психологічних рис українського народу, складники картини світу (світобачення), відносини, настанови й стереотипи, що є основою ментальності українців. У ході узагальнення поглядів учених визначено, що толерантність є провідною ознакою українського народу на всіх історичних етапах.

У менталітеті українців спостерігається прояв національної гендерної свідомості, не пріоритетність чоловічого чи жіночого, а їхня цілісність; розвиток індивідуальності кожної людини незалежно від статі як гармонізація, перехід на вищий рівень особистісного розвитку; здатність до сприйняття ментальних настанов інших народів та їхніх культур. Світоглядна толерантність розглядається вченими як деструктивна та конструктивна категорія у ментальності українців. З одного боку, вона ототожнюється з індивідуалізмом, з іншого, суперечить йому і є синтезом толерантності й персоналізму, що поєднується в ментальному характері українців з ідеєю необмеженої свободи, з визнанням рівних прав кожної людини в суспільстві, де найціннішою є особистість з її толерантним ставленням до інших, прагненням до самопізнання сприйняттям окремої людини як мікрокосмосу.

За останні десятиліття поняття «толерантність» стало міжнародним терміном, що позначає одну з ключових гуманістичних цінностей сучасного глобалізованого світу.

У педагогічному контексті толерантність розглядається як одна з цілей процесу виховання, а також як засіб досягнення поставлених виховних і освітніх завдань.

На основі загальних принципів толерантності, проголошених у Декларації принципів толерантності Генеральної конференції ЮНЕСКО (1995), процес формування толерантності у дітей характеризується певними взаємозв'язками й залежностями, що відображаються в принципах формування цієї якості, а саме: презумпції людської гідності (принцип поваги до особистості); прийняття дитини як даності (визнання за іншим права бути таким, яким він є; приймаючи вихованця, вихователь не оцінює, не засуджує його особистісні, індивідуальні, суб'єктні якості, особливості поведінки або світорозуміння: він просто знає, що вони є); культуру відповідності (врахування культурного та етнічного середовища виховання дитини); зв'язку толерантності з життям; соціальної

зумовленості процесу виховання толерантності; єдності знання й поведінки; створення толерантного середовища в освітньому закладі; діалогічності й співробітництва; виховувальної рефлексії.

Опрацювання філософських, соціологічних, культурологічних, психологічних, педагогічних праць дозволило визначити сутність поняття «толерантність» як сформовану чи таку, що перебуває в стані формування, моральну якість, моральну чесноту, комплексну особистісну якість, сутнісну властивість людини, умову успішної соціалізації, що проявляється в соціальних відносинах і головною ознакою якої є повага права іншого бути відмінним, інакшим.

У другому розділі – «Психолого-педагогічні основи формування толерантності у дітей дошкільного віку» – здійснено аналіз психологічних передумов, що визначають специфіку формування толерантності у дошкільному віці; розкрито й обґрунтовано структуру системи формування толерантності у дітей дошкільного віку, яка складається з взаємозалежних і взаємопідпорядкованих компонентів (мети, змісту, принципів, засобів, форм, методів, прийомів і умов); визначено підходи до ефективної організації роботи через призму вітчизняного і зарубіжного досвіду означеної якості у дітей дошкільного віку.

Проаналізований вітчизняний і зарубіжний досвід формування толерантності дітей дошкільного віку дозволив з'ясувати, що Австралія, Велика Британія, Данія, Ізраїль, Канада, Німеччина, США, Франція, Японія мають значні традиції та позитивний багаторічний досвід виховання підростаючого покоління в контексті розвитку ідей толерантності на державному рівні. Зарубіжний досвід формування толерантності дітей дошкільного віку (ФТДДВ) (П. Веддер, Т. Девід, Л. Дерман-Спаркс, Д. Догерті, Дж. Каммінс К. Ладлія, П. Макларен, А. Тоскевіль та ін.) доводить утвердження засад толерантності, гуманізму й поваги до відмінностей між людьми, шанування національних традицій і світової культури, міжкультурної комунікації тощо, що є актуальним для українського суспільства.

На підставі наукових праць в галузі сучасної психології та педагогіки (І. Бех, А. Богуш, Л. Венгер, О. Виноградова, Н. Гавриш, Є. Герасимова, Д. Ельконін, О. Запорожець, С. Козлова, М. Корепанова, О. Кудрявцева, С. Кулачківська, С. Ладивір, М. Лісіна, В. Мухіна, В. Нечаєва, Т. Поніманська, Л. Проколієнко, І. Сушкова, Н. Химич та ін.) доведено, що дошкільне дитинство є самоцінністю й першим етапом становлення особистості, коли закладаються моральні засади світогляду, розвиваються моральні якості, зокрема й толерантність.

У ході теоретичного аналізу з'ясовано, що основними психологічними передумовами формування толерантності в дошкільному віці є: формування цілісної картини світу; розширення й поглиблення соціальних контактів; сензитивний період для формування моральних уявлень і виховання моральних якостей; інтенсивний розвиток психічних функцій; висока пізнавальна активність; гендерна ідентифікація; усвідомлення власної поведінки й поведінки інших людей (за О. Поповою); розвиток довільності поведінки,

особистісної ідентифікації, децентрації, емпатії й рефлексії, соціальної перцепції та здатність розуміти й враховувати чужу думку, розвиток емоційного передбачення, а також різні форми спілкування з однолітками й дорослими; механізмів розвитку особистості, становлення внутрішньої позиції й розвитку просоціальної поведінки, що охоплює основні показники толерантної поведінки) (за Ю. Пайгуною).

Характерними особливостями дітей дошкільного віку (О. Запорожець, Л. Венгер, Е. Кудрявцева, М. Лісіна, В. Мухіна, М. Поддяков, Л. Стрелкова, Д. Ельконін та ін.) є особлива відкритість, висока сприйнятливість дитини до соціальних впливів, чутливість до світу, соціальних відносин; інтенсивний розвиток здатності до ідентифікації, емпатії та рефлексії, здатність до розуміння й урахування чужого погляду; розвиток емоційного передбачення; розвиток довільності поведінки, а також різних форм спілкування з однолітками й дорослими, що становить підґрунтя для формування толерантності зазначеного віку.

Під толерантністю дошкільника ми розуміємо інтегративну якість особистості, що формується на основі пізнання різноманітності світу, мультикультурної обізнаності й розуміння дитиною спільності різних культур, визначає її бажання й уміння встановлювати соціальні контакти з іншими дітьми та дорослими, незалежно від їх статі, віку, етнічної належності, фізичних особливостей, на основі толерантного, шанобливого ставлення й готовності до взаємодії та співробітництва.

Формування толерантності дітей дошкільного віку – це цілеспрямований, процес набуття дітьми толерантних якостей особистості (поблажливого ставлення до відмінних поглядів, вдачі та звичок, поваги до особливостей різних народів, націй, релігій), розвитку толерантної свідомості, світогляду, почуттів, якостей особистості дитини дошкільного віку, а також здатності до толерантної взаємодії.

Користуючись результатами досліджень сучасних фахівців (Н. Авраменко, А. Арушанова, Р. Буре, Н. Капустіна, С. Козлова, О. Конишева, Н. Скрипник, Н. Іванова, Е. Музенітова, О. Овсянникова, К. Ремарчук та ін.), які вивчали різні аспекти проблеми формування толерантності дітей дошкільного віку, зроблено висновок, що ефективність формування зазначеної якості забезпечується взаємозалежністю і взаємопідпорядкованістю методичних компонентів: мети, змісту, форм, методів і прийомів з урахуванням принципів діалогічності й співробітництва, позитивності, вікових особливостей дітей дошкільного віку, спілкування з однолітками, одночасного впливу сім'ї та освітнього закладу

Мета спрямовується на прищеплення дітям дошкільного віку потреби й готовності до конструктивної взаємодії з людьми, незалежно від їхньої національності, соціальної або релігійної належності, світогляду, зовнішніх ознак і поведінки.

Зміст спрямовується на розвиток таких складових: ознайомлення з багатовимірністю життєвої реальності, способами реагування в різних ситуаціях; формування сприйняття толерантної культури як цінності через

засвоєння поглядів і норм поведінки, властивих ідеям толерантності (поваги до прав людини, відмови від насильства); доброзичливого ставлення до розмаїття культур; прищеплення почуття гордості за свою національну культуру; виховання терпимого ставлення до інших, витримки, сприйняття й оцінки дій своїх та інших людей з погляду толерантної культури; вияву толерантності (стриманість щодо іншого погляду, критики); конструктивне реагування на неприємні, провокативні питання, конфліктні ситуації; усвідомлене самостійне використання накопиченого досвіду в різних видах діяльності (ігровій, пізнавально-мовленнєвої та ін.); цілеспрямований інтелектуальний, моральний, емоційний розвиток особистості дитини як у контексті національної, так і європейської культури людства загалом.

До найбільш доцільних форм формування толерантності дітей дошкільного віку належать: ігрова терапія, психогімнастика, арт-терапія, використання художнього слова, використання наочності, прослуховування музики, вивчення в дошкільному закладі іноземної мови тощо.

Методами формування свідомості дошкільника є: роз'яснення, переконання й обговорення у формі етичних бесід, читання та інсценування художніх творів, складання творчих розповідей, ігрові моделювання й ігри-стратегії; емоційний розвиток й самовиховання (вправи на самопізнання, метод навіювання й пов'язані з ним прийоми реалізації (використання примовок, приказок, цитат з пісень тощо); стимулювання (схвалення толерантних вчинків і толерантних суджень дітей), вплив на вольову сферу для формування толерантності (метод вимоги та вправи), вплив на сферу саморегуляції (приклад еталонної толерантної поведінки, оцінка етичності вчинків, корекції поведінки), організація діяльності й поведінки вихованців (методи виховних ситуацій), вплив на екзистенціальну сферу (спонукання до співпереживання емоційно-сислової інтонації тощо); до засобів – об'єкти матеріальної та духовної культури: усна народна творчість, художня література, гра, навчально-пізнавальна діяльність, спілкування, трудова діяльність тощо.

З-поміж прийомів формування толерантності дітей дошкільного віку виокремлено такі: «естафета», «взаємодопомога», «акцент на краще», «ламання стереотипів», «історії про себе», «спілкування за правилами», «рольова маска», «прогнозування розвитку ситуації», «викриття суперечностей», «створи кінець історії», «улюблені мультфільми товариша», «добрі слова».

Ефективність процесу формування толерантності дітей дошкільного віку забезпечується сукупністю умов. Зокрема, створення толерантного простору дошкільного закладу; підготовка педагога, що відповідає цілям і завданням толерантного виховання; застосування в роботі з дітьми педагогічних технологій, орієнтованих на розвиток толерантності; взаємодія майбутніх вихователів і батьків у вихованні толерантності; розроблення й упровадження в педагогічну практику дошкільних установ спеціальних програм з формування толерантності в дітей дошкільного віку.

Педагогічна доцільність поєднання означених методичних компонентів залежить від рівня професійної компетентності вихователя до здійснення діяльності, спрямованої на формування толерантності в дітей.

У третьому розділі – «Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку» – на підставі аналізу наукових джерел схарактеризовано поняття професійної компетентності вихователів у формуванні толерантності дітей через комплекс теоретичних знань, практичних умінь, особистісно-професійно значущих властивостей, якостей, її структури; схарактеризовано критерії, показники та рівні компетентності майбутніх вихователів до ФТДДВ; проаналізовано стан підготовки фахівців дошкільної освіти до здійснення означеної діяльності в теорії і практиці.

На підставі вивчення наукових праць обґрунтовано теоретичні положення компетентнісного підходу в професійній підготовці вихователя дошкільного закладу, що сприяв встановлюванню підпорядкованості знань умінням, забезпечуючи здатність майбутнього фахівця до розв'язання професійних проблем педагогічної діяльності. Цей підхід забезпечує подолання формалізму, не допускає відриву теорії від практики, доповнює особистісним змістом освітній процес, стимулює розвиток професійних якостей, необхідних для успішного виконання професійних функцій.

На основі теоретичного аналізу змісту понять «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність» обґрунтовано поняття «професійна компетентність вихователя дошкільного навчального закладу до формування толерантності дітей дошкільного віку». У нашому розумінні «професійна компетентність майбутнього вихователя до формування толерантності дітей дошкільного віку» – це ступінь сформованості сукупності інтегративних компетенцій педагога, орієнтованих на процес управління розвитком толерантності у дітей, які у поєднанні з високорозвиненими особистісними й професійними якостями забезпечують оптимальні результати діяльності.

Структуру професійної компетентності майбутнього вихователя у формуванні толерантності дітей дошкільного віку визначено як сукупність когнітивної (загальнокультурної), соціально-особистісної (ціннісно-сміслової), операціональної (спеціальної) і психолого-педагогічної компетенцій.

Для забезпечення системного аналізу та об'єктивної оцінки сформованості професійної компетентності майбутніх вихователів до ФТДДВ було визначено критерії і показники, що дозволило прослідкувати зміни в концептуальних, змістових і процесуальних характеристиках процесу професійної підготовки майбутнього фахівця.

Діагностування рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх вихователів у ФТДДВ відбувалося за критеріями:

– *мотиваційно-ціннісним* (усвідомлення цінності толерантності в процесі суспільної розбудови, у процесі соціалізації особистості, у системі особистісно-значущих цінностей людини; уявлення про себе як про професіонала, здатного здійснювати вплив на формування толерантності у дитини; професійна настанова на ФТДДВ і розвиток власної толерантності; усвідомлення цілей і завдань виховання толерантності у підростаючого покоління; ставлення до дитини як до особистості; установка на толерантну

взаємодію з вихованцями; орієнтація в педагогічній стратегії на індивідуальні особливості дитини);

– *когнітивним* (розуміння сутності категорії «толерантність»; усвідомлення багатомірності навколишнього світу й знання з питань мультикультурності; знання психолого-педагогічних основ ФТДДВ; знання власних особливостей як представника певної культури, нації, професійної групи тощо);

– *особистісним* (*емоційно-поведінковим*) (сформованість у майбутнього вихователя таких якостей толерантної особистості, як гуманістична спрямованість, дипломатичність, асертивність; стійкість особистості (сформованість соціальних мотивів поведінки особистості в процесі взаємодії з іншими людьми); емпатія; дивергентність поведінки (здатність до нестандартного розв'язання звичайних проблем, орієнтація на пошук декількох варіантів рішення); мобільність поведінки (здатність до швидкої зміни стратегії або тактики з огляду на нові обставини); активність (готовність до взаємодії в різних соціальних ситуаціях для досягнення поставлених цілей і формування конструктивних стосунків у майбутньому); емоційна саморегуляція (витримка, самовладання);

– *операційно-діяльним* (володіння способами толерантної взаємодії з різними представниками соціуму; методикою виховної роботи з формування толерантності дітей; здатність вихователя пізнавати й сприймати інтереси, особливості й можливості вихованців; креативність у виборі методів, форм, змісту, у моделюванні й проектуванні виховного процесу в ході педагогічної взаємодії).

На основі визначених критеріїв і показників було представлено критеріальні характеристики рівнів (високий, середній, низький).

У **четвертому розділі «Концептуальні положення професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей у дошкільних навчальних закладах»** висвітлено концептуальні засади професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей у дошкільних навчальних закладах; обґрунтовано систему означеної підготовки, яка розглядається через низку структурних компонентів, взаємозв'язок між якими забезпечує цілісність її функціонування.

Концептуальну основу професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей шкільного віку визначає загальна мета освітнього процесу – підготовка особистості фахівця, у якій органічно поєднані професійна компетентність, висока загальна культура, освіченість, громадянська свідомість, що забезпечує успішне виконання педагогічних цілей.

Виявлено взаємообумовлені, взаємопов'язані закономірності засвоєння дитиною норм толерантності в онтогенезі та освітньої діяльності, спрямованої на ФТДДВ: вплив на розвиток толерантності вихованців здійснюється в усіх ситуаціях педагогічної взаємодії; ефективність педагогічної діяльності щодо формування толерантності дітей дошкільного віку ґрунтується на знаннях про особливості й механізми розвитку толерантності в онтогенезі, наукових уявленнях про сутність розвитку в дитини власної системи моральних

цінностей на основі зразків суспільної поведінки; педагогічна толерантність вихователя, уміння будувати взаємодію на засадах діалогізму з усіма учасниками освітнього процесу визначають його готовність здійснювати особистісно-орієнтований підхід до вихованців, успішно виконувати різноманітні освітні завдання.

Аналіз теоретичних і практичних здобутків дав підставу розглянути професійну підготовку майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку з позицій системного, діяльнісного, компетентнісного та інтегративного підходів та принципів, які визначають зміст, методи, форми, засоби і зв'язки між ними.

Виокремлено чотири групи принципів організації й здійснення освітнього процесу: загальнопедагогічні й частково-методичні принципи формування толерантності; принципи процесу формування толерантності у дитини в онтогенезі в умовах педагогічного впливу на її поведінку; принципи розвитку толерантності як особистісного компонента професійної компетентності вихователя; принципи професійної підготовки вихователів до роботи з ФТДДВ.

На підставі розробленого теоретичного підґрунтя професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку та з урахуванням закономірностей, методологічних підходів, принципів розроблено систему професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей у дошкільних навчальних закладах (рис.1), структура якої складається із чотирьох компонентів: цільового, змістового, процесуально-технологічного та результативного.

Складниками цільового компоненту визначено мету (освітню, виховну, розвивальну) на різних рівнях цілепокладання. До освітніх цілей віднесено розвиток загальної культури, набуття загальнонаукових знань, спеціальних компетенцій, практичних навичок формування толерантності дітей дошкільного віку. До виховних цілей – формування мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього вихователя та професійно важливих особистісних толерантних якостей фахівця, його толерантних емоційно-поведінкових характеристик, таких, як емпатія, рефлексія та ін. Розвивальні цілі спрямовано на розвиток інтелектуальної, емоційної сфер особистості майбутніх вихователів, толерантного мислення та толерантної свідомості особистості, самореалізації та саморегуляції.

Змістовий компонент складається з блоків теоретичної та практичної підготовки, наповнення яких представлено єдністю навчальної (лекції, практичні заняття, семінари, спецкурси тощо) та самостійної (написання рефератів, ведення щоденника студента, портфоліо, виступи на студентських наукових конференціях, участь у конкурсах, конференціях, та ін.) діяльності.

Процесуально-технологічний компонент системи професійної підготовки майбутніх вихователів до ФТДДВ представляє сукупність етапів і методів, передбачає послідовність дій суб'єктів освітнього процесу, спрямованих на формування компетентності у майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку.

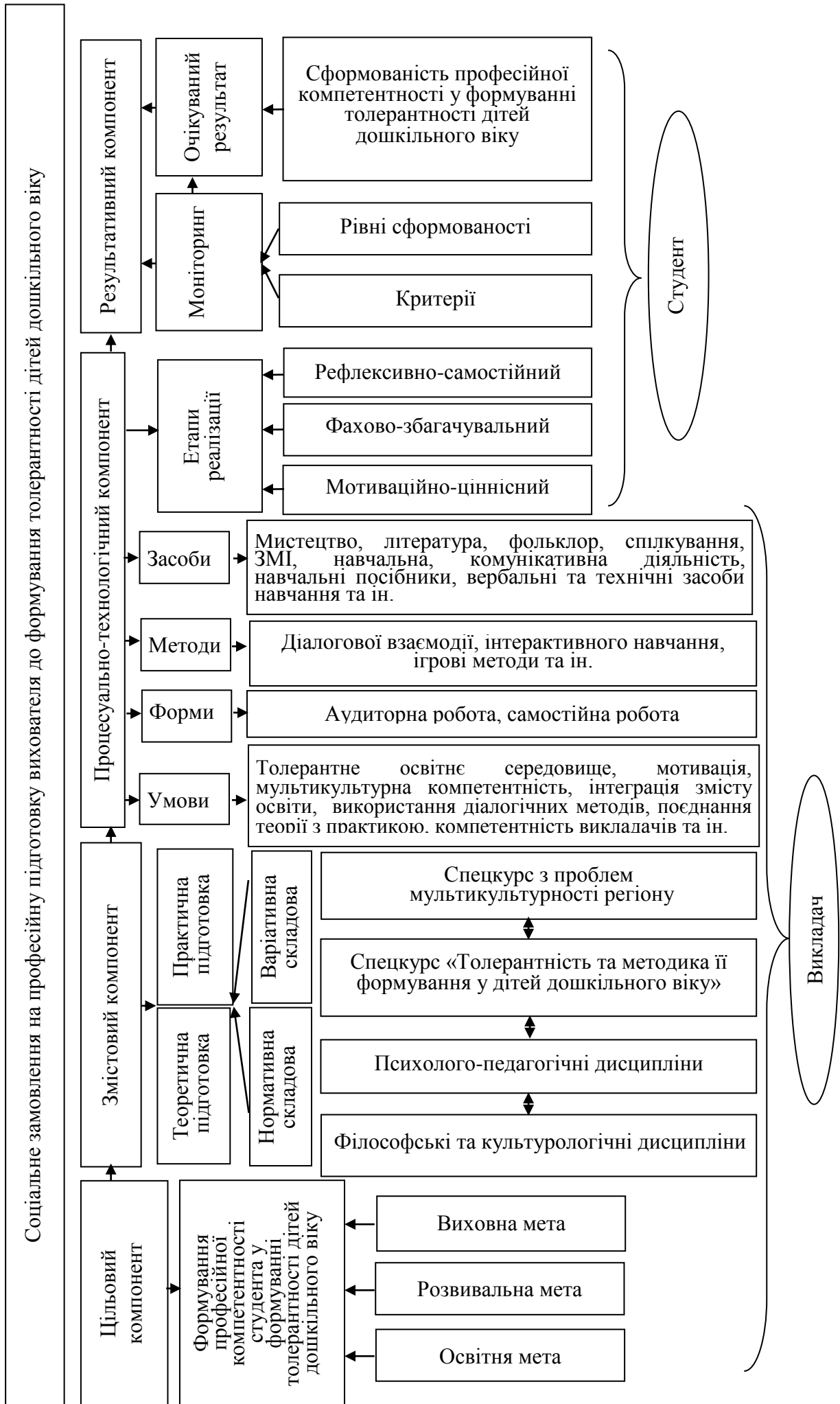

Рис.1 Система професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку

Результативний компонент системи являє собою компонентну структуру компетентності майбутніх вихователів у ФТДДВ (мотиваційно-ціннісний, особистісний, когнітивний, операційно-діяльнісний) та містить критерії показники і рівні сформованості професійної компетентності майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку.

Запропонована система професійної підготовки майбутніх вихователів до ФТДДВ дає можливість визначити місце процесуальних аспектів означеної підготовки її реалізації у освітньому процесі вищого навчального закладу.

У п'ятому розділі – **«Організаційно-педагогічні засади професійної підготовки майбутнього вихователя до формування толерантності у дітей дошкільного»** – висвітлено процесуальні аспекти професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку; визначено змістовий компонент системи професійної підготовки майбутніх вихователів до ФТДДВ та схарактеризовано педагогічні умови, форми і методи професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку.

Зміст професійної підготовки майбутніх вихователів до ФТДДВ визначено з урахуванням таких особливостей: інтегрований характер; наявність міжпредметних зв'язків, міждисциплінарної взаємодії; інтеграція знань про навколишню дійсність; оптимальне співвідношення теоретичної та практичної підготовки, фундаментального й прикладного знання тощо.

На основі аналізу наукових праць визначено форми організації професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку: навчальні заняття, самостійна, індивідуальна та науково-дослідна діяльність, практична підготовка, контрольні заходи. З'ясовано, що у процесі організації освітнього процесу з професійної підготовки майбутніх вихователів до ФТДДВ варто дотримуватися доцільного співвідношення теоретичних й практичних форм навчання, аудиторної та самостійної роботи майбутніх фахівців.

Визначено, що результативними формами підготовки майбутніх фахівців до ФТДДВ є проблемні лекції, лекції-конференції, бінарні лекції, семінари, спецкурси, майстер-класи, круглі столи, «публічні виступи», відеолекторії, міждисциплінарні семінари, психологічні практикуми, робота в мікрогрупах, виховні години, тижні відкритих уроків тощо.

У ході власної науково-педагогічної діяльності встановлено, що здійснення професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку буде ефективною за умови використання сукупності методів навчання. Зокрема, *діалогічних* – метод дискусії (забезпечує розвиток комунікативної культури); дебати (сприяє тренуванню навичок самостійної роботи, відпрацюванню уміння обстоювання власного погляду, вміння критично мислити); інтерактивні технології навчання (передбачають продуктивне оволодіння інформацією, набуття досвіду взаємодії); навчання через співробітництво (спрямовано на організацію проектної діяльності) кейс-метод (передбачає вміння розв'язання професійних проблем); технологія портфоліо (сприяє вирішенню питань, пов'язаних з вихованням толерантності); модерація

(має за мету досягнення ефективного рівня ділової комунікації) тощо; *особистісно-орієнтованих* – ігрові методи навчання (ділова, рольова гра, театралізація, інсценування) (дають змогу ознайомлення з особливостями професійної діяльності з метою визначення власної ролі у неї) тощо; *рефлексивних* – психологічні тренінги (що сприяють розвитку професійної рефлексії, умінню працювати з колективом) тощо.

Ефективність професійної підготовки майбутніх вихователів до ФТДДВ забезпечується педагогічними умовами організації означеної підготовки в освітньому процесі вищого навчального закладу:

- функціонування толерантного освітнього простору в загальнонавчальній системі цінностей;
- забезпечення мотивації навчально-професійної діяльності майбутніх вихователів до оволодіння різноманітними способами «бути толерантним педагогом»;
- підвищення мультикультурної компетентності майбутніх вихователів, засвоєння спеціальних знань про гуманістичні культурні форми толерантного спілкування, оволодіння студентами культурою толерантної взаємодії та формування у них «толерантного мислення»;
- використання педагогічних ресурсів навчальних дисциплін для формування готовності до толерантної міжособистісної і професійної взаємодії;
- інтеграція проблематики толерантності зі змістом нормативної та варіативної частин навчальних програм підготовки; використання інтерактивних технологій, а також діалогічних методів і прийомів навчання; поєднання теоретичних і практичних етапів навчання;
- готовність викладачів ВНЗ до формування толерантності у майбутніх вихователів.

У шостому розділі – **«Експериментальна перевірка ефективності системи професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку»** - представлено програму й методику дослідно-експериментальної роботи; визначено основні етапи, завдання, зміст і комплекс методів експериментального дослідження; подано результати апробації системи професійної підготовки майбутніх вихователів до ФТДДВ та доведено її ефективність; окреслено перспективи впровадження результатів дослідження.

Аналіз стану професійної підготовки майбутніх вихователів до ФТДДВ у сучасній практиці дошкільної освіти дозволив констатувати недостатнє відображення в нормативному складнику державного освітнього стандарту за спеціальністю 01012 «Дошкільна освіта» цілей освітньої та професійної підготовки фахівця й вимог до його компетентності з ФТДДВ. У ході констатувального етапу експерименту виявлено недостатній рівень компетентності у ФТДДВ у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладах та відчутну потребу практичних працівників ДНЗ у знаннях з відповідного напрямку роботи з дітьми, що зумовило необхідність упровадження науково обґрунтованої системи професійної підготовки майбутніх вихователів до ФТДДВ у освітній процес вищих навчальних закладів.

Експериментальна перевірка системи професійної підготовки до ФТДДВ, з забезпеченням умов її реалізації та використання відповідного навчально-методичного забезпечення навчально-виховного процесу відбувалася у три етапи: мотиваційно-ціннісного, фахово-збагачувального та рефлексивно-самостійного (рис.2).

Рис.2. Процес упровадження системи професійної підготовки майбутніх вихователів до ФТДДВ

Перший етап – мотиваційно-ціннісний (1–2 курси) – спрямовувався на формування когнітивної (загальнокультурної) та соціально-особистісної (ціннісно-сміслової) компетенцій. Цей етап підпорядковувався меті реалізації можливостей дисциплін соціально-гуманітарної та фундаментальної підготовки: «Духовно-ціннісне освоєння світу», «Культурологічні студії», «Соціальний світ людини», «Релігієзнавство» щодо формування професійної компетентності майбутніх вихователів до ФТДДВ.

Основними формами освітньої діяльності були проблемні лекції, дискусії, самостійна дослідницька робота з застосуванням ІКТ, метод проектів.

Результатом означеного етапу стало усвідомлення майбутніми вихователями цінності толерантності в процесі суспільної розбудови, соціалізації особистості, у системі особистісно-значущих цінностей людини; уявлення про себе як про професіонала, здатного чинити істотний вплив на формування толерантності у дитини; повага до права іншого на відмінність; усвідомлення багатомірності навколишнього світу й знання з питань мультикультурності; знання власних особливостей як представника певної культури, нації, професійної групи.

Другий етап – фахово-збагачувальний (3–4 курси) – спрямовувався на: формування психолого-педагогічної та операціональної (спеціальної) компетенцій майбутнього вихователя до ФТДДВ. Метою цього етапу було розширення розуміння майбутніми вихователями сутності своєї професійної діяльності з ФТДДВ, прищеплення прагнення до вироблення власного толерантного стилю педагогічної взаємодії; формування системи знань, умінь і навичок організації виховної роботи з ФТДДВ.

Реалізувалися ці завдання у ході вивчення дисциплін професійно-педагогічної підготовки: «Дошкільна та етнопедагогіка», «Дитяча та етнопсихологія», «Педагогіка сімейного виховання», «Основи інклюзивної та корекційної освіти», спецкурсу «Формування толерантності у дітей дошкільного віку», на лекційних та практичних заняттях, під час начальних виробничих практик, психологічних тренінгах, участі у виховних та громадських заходах. Результатом фахово-збагачувального етапу стала сформованість психолого-педагогічних основ ФТДДВ; оволодіння способами толерантної взаємодії з різними представниками соціуму; методикою виховної роботи з ФТДДВ, сформованість внутрішньої толерантної позиції та норм толерантної міжособистісної і професійної взаємодії.

Третій етап – рефлексивно-самоосвітній (5 рік) – спрямовувався на корекцію, вдосконалення, саморозвиток професійної компетентності майбутніх вихователів до ФТДДВ у процесі самостійної пошукової та науково-дослідної роботи, доповідях та виступах на конференціях, участі у соціальних проектах та громадських акціях.

Результатом третього етапу стала сформованість у майбутнього вихователя таких якостей толерантної особистості, як гуманістична спрямованість, дипломатичність; креативність у виборі методів, форм, змісту в моделюванні й проектуванні виховного процесу в ході педагогічної взаємодії;

професійна настанова на ФТДДВ і розвиток власної толерантності; емоційна саморегуляція (витримка, самовладання).

Узагальнення результатів формувальної дослідно-експериментальної роботи засвідчило значні відмінності у кількісних і якісних показниках рівнів сформованості професійної компетентності до ФТДДВ студентів контрольної та експериментальної груп.

Діагностування рівня сформованості професійної компетентності за мотиваційно-ціннісним критерієм засвідчили наступний рівневий розподіл студентів: у ЕГ зросла частка студентів з високим рівнем з 13,1 % до 30,6 %, відсоток середнього та низького знизився з 67 % до 56,3% та з 19,4 % до 13,15 % відповідно; у КГ значних зрушень не виявлено (високий рівень 12,7 % – 13,9 %, середній 66,1 % – 66,7 %, низький – 21,2 % – 19,5 %).

Результати моніторингу свідчать про суттєве зростання показників ЕГ порівняно з КГ. У ЕГ виявлено такі зміни сформованості професійної компетентності у ФТДДВ за когнітивним критерієм: з 8,1 % до 22,4 % зросла кількість студентів з високим рівнем, з 64,3 % до 65,5 % зросла кількість студентів з середнім рівнем, з 27,5 % до 12,1 % зменшився низький рівень. Показовими є результати зростання знань щодо сутності толерантності, розуміння толерантних цінностей, принципів толерантної взаємодії, змісту, форм і методів роботи з ФТДДВ, знання психологічних передумов ФТДДВ. У КГ маємо несуттєві зміни цих показників (високий рівень – з 8,6 % до 9,3 %, середній рівень – з 65 % до 62,9 %, низький – з 26,4 % до 27,8 %).

У ході діагностування за особистісним критерієм спостерігалися такі зміни індексу толерантності у ЕГ: високий рівень зріс з 21,3 % до 31 %, середній та низький знизились відповідно з 48,7 % до 46,9 % та з 30 % до 22,1 %.

В КГ діагностовано такі результати: високий рівень зріс несуттєво – з 20,5 % до 21 %, середній – з 48,7 % до 49,2 %, низький зменшився з 30,8 % до 29,8 %. Також виявлено, що суттєво зросла частка студентів ЕГ, які виявили схильність до найпродуктивнішої поведінки в конфліктній ситуації – співробітництва (з 29,7 % до 39,1 %) та компромісу (з 27,8 % до 31,3 %), тобто значна частина учасників дослідження (70,4 %) в процесі взаємодії вважають доцільними взаємні поступки, пошук альтернативи, цілковите задоволення інтересів обох сторін, проявляючи тим самим толерантні якості особистості.

Рівень сформованості показників професійної компетентності студентів у ФТДДВ за операційно-діяльнісним критерієм змінився як у контрольних, так і у експериментальних групах. Зокрема, в ЕГ перерозподіл студентів з різними рівнями розвитку професійних умінь і навичок більший, ніж у контрольних: високий рівень змінився з 7,8 % до 21,9 %; середній – з 64,1 % до 65,6 %; низький – з 28,1 % до 12,5 %. У КГ кількість досліджуваних з високим рівнем розвитку професійних умінь змінилася з 8,2 % до 9,4 %; з середнім – з 63,6 % до 64,8 %; з низьким рівнем – з 28,2 % до 25,8 %.

Узагальнення результатів формувальної дослідно-експериментальної роботи засвідчили значні відмінності у кількісних і якісних показниках рівнів сформованості професійної компетентності студентів контрольної та експериментальної груп (табл. 1, рис. 3).

Статистична значущість відмінностей між контрольними та експериментальними групами має позитивний результат для $p \leq 0,05$ за всіма значущими критеріями.

Таблиця 1

Порівняння узагальнених показників сформованості професійної компетентності майбутніх вихователів у питаннях ФТДДВ

	Контрольні групи				Експериментальні групи			
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Констатувальний етап		Контрольний етап	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Високий	61	18,4	74	22,4	60	18,9	108	33,7
Середній	173	52,3	180	54,8	168	52,5	170	53,1
Низький	96	29,3	76	22,8	92	28,6	42	13,2

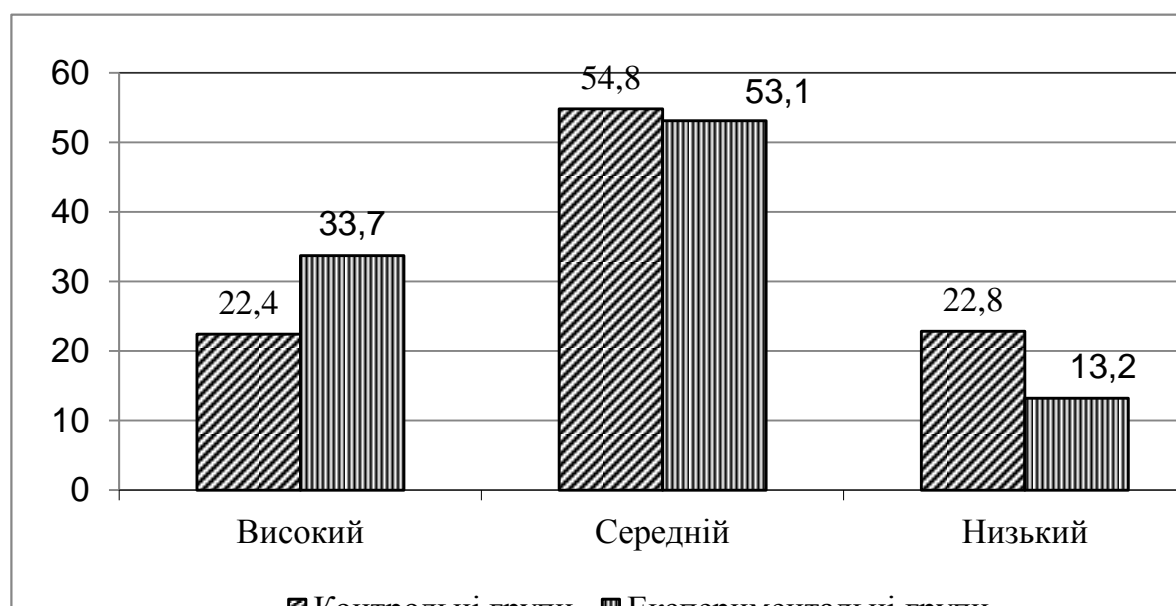

Рис. 3. Порівняння узагальнених показників сформованості професійної компетентності до ФТДДВ контрольних і експериментальних груп

Отримані емпіричні дані в процесі дослідно-експериментальної роботи підтвердили ефективність проведеної роботи, засвідчили правомірність висунутих гіпотез й слугували основою для здійснення прогностичного обґрунтування професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку в умовах європейської інтеграції.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено цілісний науковий аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей в дошкільних закладах освіти, розроблено, обґрунтовано та експериментально перевірено систему, упроваджено навчально-методичне забезпечення в освітній процес вищих навчальних закладів.

Теоретичний аналіз проблеми дослідження і одержані результати дослідно-експериментальної роботи підтвердили гіпотезу, засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань, що дало підстави для формулювання таких загальних висновків.

1. Бібліографічний аналіз проблеми дослідження дозволив засвідчити високу соціальну цінність і науково-прикладне значення феномену «толерантність» як регулятивного механізму функціонування суспільства і міжособистісних стосунків у соціумі, що пояснюється глобалізаційними процесами, які розгортаються на теренах сучасного світу, і потребує формування сучасного суб'єкта суспільної життєдіяльності – людини, здатної до співжиття у полікультурному суспільстві у мирі і злагоді, за принципами толерантності і свободи.

Поняття «толерантність» визначено як сформовану чи таку, що перебуває в стані формування, моральну якість, моральну чесноту, комплексну особистісну якість, сутнісну властивість людини, яка виявляється в соціальних відносинах, головною ознакою якої є визнання права іншого на відмінність.

Одним зі шляхів створення толерантного суспільства є освіта. Вивчення філогенези цінності толерантності у вітчизняних і зарубіжних традиціях виховання підростаючих поколінь, розбудови демократичного суспільства засвідчило, що на різних етапах історичного розвитку ідея толерантності в освіті набувала різних форм і мала неоднакові прояви. Вона могла слугувати основою для популярних і поширених педагогічних концепцій, функціонувати в «прихованому» вигляді (наприклад, як принцип диференціації та індивідуалізації навчання), у межах неофіційної й опозиційної педагогіки, у практичній діяльності педагогів, не будучи на ту пору відображеною в педагогічній науці.

В освітній практиці зарубіжних країн впровадження ідей толерантності відбувається з урахуванням багатоетнічного та багатокультурного середовища (США, Австралія, Велика Британія, Данія, Франція, Канада), реалізації педагогіки співробітництва, пріоритетів інклюзивної освіти (Ізраїль), в умовах співробітництва з неурядовими, професійними й громадськими організаціями (Німеччина, Японія), що становить підґрунтя суспільного і культурного прогресу.

У вітчизняній освітній практиці та педагогічній науці накопичено певний досвід формування толерантності у дітей дошкільного віку, що на сьогодні може бути осмисленим у зв'язку з реформаційними змінами в дошкільній освіті. З поміж пріоритетних ідей можемо виокремити такі: толерантність як особливість українського національного характеру, складник моделі світу (світогляд), шанобливе ставлення до іншого, стереотип ментальної культури українців, що слугує підґрунтям для виховання толерантності дітей.

2. Аналіз наукової літератури та освітньої практики засвідчив, що основними психологічними передумовами формування толерантності в дошкільному віці є: формування цілісної картини світу; розширення й поглиблення соціальних контактів; сенситивний період для формування моральних уявлень і виховання моральних якостей; інтенсивний розвиток психічних функцій; висока пізнавальна активність; гендерна ідентифікація; усвідомлення власної поведінки й поведінки інших людей.

Засвоєння дитиною норм толерантності в онтогенезі ґрунтується на закономірностях, пов'язаних з її формуванням, що проходить ряд стадій і рівнів вияву: а) когнітивний (знанневий) – знання дитиною основних законів або правил людського спілкування; розуміння принципів толерантності; б) емоційно-оцінний – усвідомлення того, що світ неоднорідний і різноманітний, визнання права на відмінність; в) поведінково-рефлексивний – сталий вияв толерантності в поведінці в різних ситуаціях на основі поваги до іншої людини як до особистості, її прав; оцінне ставлення до інших та до себе, своєї поведінки; самооцінювання, рефлексія.

Означеними закономірностями формування толерантності у дітей зумовлені і закономірності формування толерантності у дошкільному віці в освітньому середовищі дошкільного закладу, а саме: 1) сенситивність до формувальних впливів, багаторівневість, нерівномірність розвитку компонентів толерантності, необхідність проведення спеціальної роботи; 2) розвиток толерантності у дитини визначається такими чинниками, як сім'я, соціальне оточення дитини, освітнє середовище дошкільного закладу, навколишній світ тощо й характеризується розвитком ментального досвіду, що визначає можливість раннього морального розвитку (зокрема розвитку толерантності) дітей 3-7 років; 3) соціально важливий і цінний напрям формування толерантної поведінки й толерантної свідомості особистості закладається в дошкільному віці; 4) розвиток толерантності дитини дошкільного віку розглядається як основа для вироблення загальної культури людської особистості, на якій можуть сформуватися гуманістичні цінності й готовність до толерантної поведінки дітей, а також толерантна свідомість; 5) ефективність процесу формування толерантних якостей дітей дошкільного віку залежить від компетентного керівництва й психолого-педагогічного супроводу цього процесу.

Ефективність формування толерантності дітей у дошкільних навчальних закладах забезпечується взаємозалежністю і взаємопідпорядкованістю методичних компонентів: мети, змісту, форм, методів і прийомів з урахуванням принципів діалогічності й співробітництва, позитивності, вікових особливостей дітей дошкільного віку, спілкування з однолітками, одночасного впливу сім'ї та освітнього закладу.

3. Вивчення категоріально-понятійного апарату дослідження дало можливість визначити, що професійна підготовка майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку є цілеспрямованим процесом формування системи загальних і спеціальних психолого-педагогічних і суспільствознавчих знань, умінь, навичок, здібностей, які в поєднанні з

високорозвиненими особистісними й професійними якостями забезпечують оптимальні результати діяльності за визначеним напрямом.

З'ясовано, що результатом професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку є професійна компетентність до означеної діяльності, яка визначає ступінь сформованості сукупності інтегративних компетенцій педагога (когнітивної (загальнокультурної), соціально-особистісної (ціннісно-сислової), операціональної (спеціальної) і психолого-педагогічної), орієнтованих на процес управління розвитком толерантності у дітей, які в поєднанні з високорозвиненими особистісними й професійними якостями забезпечують оптимальні результати діяльності.

4. Розроблено критеріально-рівневу структуру професійної компетентності майбутніх вихователів до формування толерантності дітей. Внаслідок проведеної аналітичної роботи визначено мотиваційно-ціннісний, когнітивний, особистісний (емоційно-поведінковий) та операційно-діяльнісний критерії.

Виокремлення мотиваційно-ціннісного критерію пов'язано з необхідністю усвідомлення цінності толерантності в процесі суспільної розбудови, соціалізації особистості, у системі особистісно-значимих цінностей людини, на які опирається майбутній вихователь, з усвідомленням цілей і завдань виховання толерантності у підростаючого покоління, готовий здійснювати вплив на формування толерантності у дитини, ставитися до неї як до особистості; установці на толерантну взаємодію з вихованцями; орієнтації в педагогічній стратегії на індивідуальні особливості дитини та професійною настановою на розвиток власної толерантності;

Когнітивний критерій характеризується розумінням майбутніми вихователями сутності категорії «толерантність»; усвідомленням багатомірності навколишнього світу; набутими знання з питань мультикультурності; психолого-педагогічних основ ФТДДВ; з власних особливостей як представника певної культури, нації, професійної групи тощо.

Виокремлення особистісного (емоційно-поведінкового) критерію пов'язано з необхідністю формування у майбутнього вихователя таких якостей толерантної особистості, як гуманістична спрямованість, дипломатичність, асертивність; стійкість особистості (сформованість соціальних мотивів поведінки особистості в процесі взаємодії з іншими людьми); емпатія; дивергентність поведінки (здатність до нестандартного розв'язання звичайних проблем, орієнтація на пошук декількох варіантів рішення); мобільність поведінки (здатність до швидкої зміни стратегії або тактики з огляду на нові обставини); активність (готовність до взаємодії в різних соціальних ситуаціях для досягнення поставлених цілей і формування конструктивних стосунків у майбутньому); емоційна саморегуляція (витримка, самовладання)

Операційно-діяльнісний критерій виявляється у здатності майбутніх вихователів володіти способами толерантної взаємодії з різними представниками соціуму; методикою виховної роботи з ФТДДВ; пізнавати й сприймати інтереси, особливості й можливості вихованців; проявляти креативність у виборі методів,

форм, змісту, у моделюванні й проектуванні виховного процесу в ході педагогічної взаємодії.

У результаті комплексного врахування визначених критеріїв та їх показників визначено три рівні сформованості професійної компетентності майбутніх вихователів до формування толерантності дітей: високий, середній, низький.

5. На основі теоретичного аналізу й узагальнення емпіричного досвіду розроблено й експериментально перевірено систему професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку, що становить упорядковану сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, які складають цілісну структуру, адекватно представляє мету, зміст, форми, методи організації освітньої діяльності студентів.

Структура системи професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку розроблена з урахуванням положень системного, діяльнісного, компетентнісного та інтегративного підходів, містить компоненти: цільовий (мета (освітня, розвивальна, вихована)), змістовий (нормативна та варіативна складові теоретичної й практичної підготовки), процесуально-технологічний (форми, методи, засоби), результативний (моніторинг, очікувані результати), реалізується поетапно (мотиваційно-ціннісний, фахово-збагачувальний, рефлексивно-самостійний етапи), а результатом є сформована професійна компетентність формування толерантності дітей дошкільного віку.

Ефективність реалізації системи професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку забезпечується педагогічними умовами. Найбільш вагомими з них ми визначили такі: функціонування толерантного освітнього простору в загальнонавчальній системі цінностей; забезпечення мотивації до професійної діяльності, спрямованої на оволодіння студентами різноманітними способами «бути толерантним педагогом»; підвищення мультикультурної компетентності студентів, засвоєння спеціальних знань про гуманістичні культурні форми толерантного спілкування, оволодіння студентами культурою толерантної взаємодії та формування в них «толерантного мислення»; використання педагогічних ресурсів навчальних дисциплін для формування готовності до толерантної міжособистісної і професійної взаємодії; інтеграція проблематики толерантності зі змістом нормативної та варіативної частин навчальних програм підготовки; використання інтерактивних технологій, а також діалогічних методів і прийомів навчання; поєднання теоретичних і практичних етапів навчання; готовність викладачів вищих навчальних закладів до формування толерантності у майбутніх фахівців.

Експериментальна перевірка системи професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку підтвердила її продуктивність і дієвість в освітньому процесі вищих навчальних закладів. Узагальнені результати на формувальному етапі експерименту засвідчили позитивну динаміку змін у рівнях сформованості професійної компетентності студентів до формування толерантності дітей дошкільного віку.

Загалом в експериментальній групі зросли узагальненні показники високого (+14,8 %), середнього (+0,6 %) рівнів сформованості професійної компетентності до означеної діяльності, відповідно елементарний зменшився (-15,4 %). Водночас відповідні показники в КГ не зазнали суттєвих змін: + 4 %, + 2,5 %, - 6,5 %. Це зумовило висновок щодо педагогічної доцільності розробленої системи професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку.

6. Прогностичне обґрунтування розвитку системи професійної підготовки вихователів до ФТДДВ в умовах глобалізаційних змін сучасного світу здійснено з урахуванням того, що визначальним напрямом в освітній діяльності є формування особистості, здатної до співжиття у полікультурному суспільстві за принципами свободи і толерантності. Для забезпечення реалізації цього напрямку необхідно:

- на міжнародному рівні здійснювати міжнародне співробітництво України у міжнародних програмах, ініціативах; участь у розробленні міжнародних документів з утвердженням ідеалів толерантності у вихованні підростаючого покоління;

- на загальнодержавному рівні спрямувати державну політику в сфері освіти та виховання підростаючого покоління на визначення стратегічних напрямів розвитку особистості, держави й нації; оновлення й розроблення законодавчої та нормативно-правової бази, що регламентує й забезпечує правову підтримку формування демократичних цінностей; здійснення соціально-психологічної експертизи та моніторингу якості друкованої та медіа- продукції для дітей (підручників, посібників, дитячих книг та журналів, публікацій, кіно- та мультфільмів, передач в засобах масової інформації, сайтів, освітніх програм тощо); удосконалення державних стандартів підготовки фахівців дошкільної освіти;

- на рівні вищого навчального закладу забезпечувати оновлення змісту освітніх програм професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільного навчального закладу; інтегрування результатів міждисциплінарних досліджень (філософії, етики, релігієзнавства, соціології, історії, культурології, психології тощо), у яких розглядаються різні аспекти проблеми толерантності; розроблення спецкурсів з питань толерантності; використання світового та вітчизняного досвіду формування толерантності у дітей дошкільного віку;

- на рівні громадських організацій посилити зв'язки з науковими, освітніми й просвітницькими організаціями щодо популяризації ідей толерантності серед дітей, молоді та батьків.

7. З метою підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх вихователів до ФТДДВ розроблено та експериментально апробовано в ході формування дослідно-експериментальної роботи навчально-методичне забезпечення, що охоплює спецкурс «Толерантність та методика її формування у дітей дошкільного віку»; конспекти лекцій з дисципліни та інструктивно-методичні матеріали до семінарських і практичних занять, методичні матеріали до самостійної роботи студентів, питання до підсумкового контролю, засоби діагностики рівня компетентності вихователя з ФТДДВ. Це сприяло забезпеченню системності професійної підготовки майбутніх вихователів до формування

толерантності дітей дошкільного віку на основі: урахування вітчизняного і зарубіжного досвіду з формування толерантності особистості; використання педагогічних ресурсів навчальних дисциплін для формування готовності до толерантної міжособистісної і професійної взаємодії; реалізації міжпредметних зв'язків та інтеграції змісту професійної підготовки.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей у дошкільних навчальних закладах. З-поміж перспективних напрямів подальшого наукового пошуку є обґрунтування теоретичних та методичних засад професійної підготовки фахівців до формування різних видів толерантності (зокрема гендерної, вікової та ін.); професійна підготовка майбутніх вихователів до використання здобутків духовно-християнської етики у ФТДДВ; порівняльно-педагогічний аналіз системи професійної підготовки майбутнього вихователя до ФТДДВ у вітчизняній і світовій практиці вищої освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження:

1. Ляпунова В.А. Підготовка вихователів до формування толерантності у дітей старшого дошкільного віку : монографія / В.А. Ляпунова. – Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. – 364 с.
2. Ляпунова В.А. Педагогічна толерантність як чинник гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх педагогів / В.А. Ляпунова // Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи: проблеми та перспективи: монографія / [за заг. ред. В.В. Молодиченка]. – Мелітополь, Седльце, 2014. – С.176–185.
3. Ляпунова В.А. Оцінювання знань студентів за кредитно-модульною системою / В.А. Ляпунова // Професійна підготовка майбутніх фахівців в умовах кредитно-модульної системи організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах: монографія / [за заг. ред. О.В. Федорової та В.А. Волкової]. – Київ : Міленіум, 2013. – С.50–73.
4. Ляпунова В.А. Організація самостійної роботи студентів заочної форми навчання / В.А. Ляпунова // Рідна школа. – № 1. – 2006. – С. 26–28.
5. Ляпунова В.А. Реалізація принципів Болонської декларації при підготовці фахівців дошкільного профілю / В.А. Ляпунова // Збірник наук. пр Бердянського державного педагогічного університету(Педагогічні науки). – № 3. – Бердянськ, 2007. – С. 49 –52.
6. Ляпунова В.А. Моніторинг якості освітнього середовища вищого навчального закладу /В.А. Ляпунова // Науковий вісник МДПУ. Збірник наукових статей. – Мелітополь, 2010. – Вип. 5. – С.49–56.
7. Ляпунова В.А. Система професійної підготовки майбутнього вихователя до формування у дітей основ етнічної толерантності / В.А. Ляпунова //

- Науковий вісник МДПУ. Серія: Педагогіка. – Мелітополь, 2013. – № 2 (11) – С. 179–186.
8. Ляпунова В. А. Вітчизняний досвід формування толерантності у дітей дошкільного віку / В. А. Ляпунова // Науковий вісник МДПУ. Серія: Педагогіка. – Мелітополь, 2014. – № 1 (12) . – С. 119–126.
  9. Ляпунова В.А. Мовна толерантність як основа комунікативної компетенції майбутнього педагога / В.А. Ляпунова // Зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань, 2014. – С. 204–213.
  10. Ляпунова В.А. Базові положення концепції підготовки майбутніх педагогів до формування толерантності у дітей старшого дошкільного віку / В.А. Ляпунова // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. пр. Криворізьк. держ. пед. ун-ту . – Кривий Ріг, 2015. – С. 159 –165.
  11. Ляпунова В. А. Психологічні механізми розвитку толерантності в структурі готовності до професійної педагогічної діяльності / В.А. Ляпунова // Наукові зап. Бердян. держ. пед. ун-ту. Педагогічні науки : зб. наук.пр. – Бердянськ: ФО-П Ткачук О.В., 2015. – Вип. 2. – С. 152 –158.
  12. Ляпунова В.А. Типології та рівні прояву толерантності / В.А. Ляпунова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».– Київ.: Гнозис, 2015. – Вип. 36, дод. 1, Т.3 (63): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – С. 116–125.
  13. Ляпунова В.А. Принципи формування толерантності у старшому дошкільному віці / В. А. Ляпунова // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки» / за заг. ред. проф. Є.І. Коваленко. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – С. 82–88.
  14. Ляпунова В. А. Психологічні виміри толерантності / В.А. Ляпунова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр./ [редкол. Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2015. – Вип.43 (96). – С. 203–210.
  15. Ляпунова В.А. Особливості процесу формування толерантності у дітей старшого дошкільного віку / В.А. Ляпунова // Освітній простір України. Науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ, 2015. – Вип.6. – С.121–127.
  16. Ляпунова В.А. Закордонний досвід впровадження технологій формування толерантності / В.А. Ляпунова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр./ [редкол. Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2015. – Вип.45 (98). – С. 155–164.
  17. Ляпунова В.А. Толерантність як умова професійної самореалізації майбутнього педагога / В.А. Ляпунова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал / голов ред. А.А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – №9 (53) – С. 319 –329.

18. Ляпунова В.А. Концептуальні засади професійної підготовки вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку / В.А. Ляпунова // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки: збірник наукових праць / За ред. проф. А.Л. Ситченка. – №1 (52), лютий 2016. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2016. – С. 33–39.
19. Ляпунова В.А. Роль оцінки у формуванні толерантності дитини дошкільного віку / В.А. Ляпунова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. – Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – Вип. №1 (83). – С. 83–87.
20. Ляпунова В.А. Психолого-педагогічні умови формування толерантності у дітей старшого дошкільного віку / В.А. Ляпунова // Педагогіка та психологія: Збірник наукових праць. – Харків: ХНПУ, 2016. – Вип. №52. – С. 60–69.
21. Ляпунова В.А. Структурування змісту професійної підготовки вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку / В.А. Ляпунова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – Чернігів, 2016. – Вип. №135. – С. 100–104.
22. Ляпунова В.А. Сучасний стан готовності вихователів до формування толерантності у дітей дошкільного віку / В.А. Ляпунова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – Чернігів, 2016. – Вип. №137. – С. 188–192.
23. Ляпунова В.А. Особливості діяльності викладача в системі підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку / В.А. Ляпунова // Освітній простір України. Науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ, 2016. – Вип. 7. – С. 75–82.
24. Ляпунова В.А. Проблема класифікації толерантності в наукових дослідженнях / В.А. Ляпунова // Збірник наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред.: М.Т. Мартинюк]. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. – Вип. 1. – С. 183–191.
25. Ляпунова В.А. Функції толерантності як соціально значущої цінності / В.А. Ляпунова // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – Херсон, 2016. – Вип. LXIX. – Том 3. – С. 119–122.
26. Ляпунова В.А. Інтеграція змісту гуманітарної та психолого-педагогічної підготовки студентів до формування толерантності у дітей дошкільного віку / Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. – Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – Вип. №3 (85). – С. 84–90.
27. Ляпунова В.А. Використання діалогічних методів навчання у підготовці майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку / В.А. Ляпунова // Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць /

- Полтав. Нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. –Полтава, 2016. Випуск 17. – С. 114–121.
- 28.Ляпунова В.А. Психологічні особливості становлення толерантності в старшому дошкільному віці / В.А. Ляпунова // *American Journal of Science and Technologies*, 2015, № 2. (20), (July-December). Volume II. –«Princeton University Press», 2015. – P. 248–255.
- 29.Ляпунова В.А. Витоки розвитку ідей толерантності в Україні / В. А. Ляпунова // - *Cambridge Journal of Education and Science*, № 1(15), (January – June). Volume II. «Cambridge University Press», 2016. – P. 386–394.
- 30.Lyapunova V.A. Interdisciplinary classification of tolerance levels / V. A. Lyapunova // *Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja; doświadczenie.* – . Łódź : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności, 2016. – Nr 1 (5). – С.15–19.

Наукові праці апробаційного характеру:

- 31.Ляпунова В.А. Підготовка майбутніх вихователів до педагогічного спілкування з дітьми / В.А. Ляпунова // Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до професійної діяльності. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Мелітополь, 2006. – С. 92 – 94.
- 32.Ляпунова В.А. Роль моніторингу у підвищенні ефективності системи управління якістю освіти / В.А. Ляпунова // Теорія та практика оновлення сучасної дошкільної освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Бердянськ, 16–17 вересня 2010р.– Бердянськ: Вид-во «Ноулідж», 2010. – С. 191–194.
- 33.Ляпунова В.А. Діалог і толерантність як умови успішної педагогічної діяльності / В.А. Ляпунова // Педагогіка. Проблематика, наработки, инновации, практика, теория : сб. науч. докл. – Ч. 1. – Лодзь, 2015. – С. 9–15.
- 34.Ляпунова В.А. Типології та рівні прояву толерантності / . В.А. Ляпунова // Тези доповідей XI Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє» / за заг. редакцією В.В. Балабіна. – К. : ВІКНУ, 2015. – С. 161–162.
- 35.Ляпунова В.А. Вітчизняні дослідження проблеми професійної підготовки педагогів до формування толерантності в дітей / В.А. Ляпунова // Матеріали Всеукраїнської дистанційної науково-практичної конференції «Актуальні питання формування професіоналізму майбутніх педагогів». – Мелітополь, 2016. – С. 82 –86.
- 36.Ляпунова В. А. Формування мультикультурної компетенції студентів у процесі їх професійної підготовки до розвитку толерантності в дітей / В.А. Ляпунова // *Medzinárodná vedecko-praktická konferencia «Stav, problémy a perspektívy pedagogického štúdia a sociálnej práce».* – Sládkovičovo, Slovak Republic, 28–29 októbra 2016 r. – С.122–124.
- 37.Ляпунова В.А. Концептуальні ідеї професійної підготовки вихователів до формування толерантності в дітей дошкільного віку/ В.А. Ляпунова //

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Світ XXI сторіччя: модернізація освіти та цінності дитинства». Збірник наукових праць ЗОППО – 2016 – № 4(26)– [Електронний ресурс].–Режим доступу : <https://drive.google.com/file/d/0B6QknaQCh-IHNld0NWZUUTBXTkk/view>

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дисертації:

38. Ляпунова В.А. Лінгвістичний та соціокультурний зміст концепту «толерантність» / В.А. Ляпунова // Український психолого-педагогічний наук. зб. – № 4 (04). – Львів, 2015 р. – С. 75–78.
39. Ляпунова В.А. Педагогічна толерантність як чинник фахової компетенції майбутніх педагогів / В.А. Ляпунова // Дослідження різних напрямків педагогіки та психології: зб. наук. робіт. – Одеса, 2015. – С. 23–31.

АНОТАЦІЇ

Ляпунова В.А. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів до формування толерантності дітей у дошкільних навчальних закладах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальностями: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти; 13.00.08 – дошкільна педагогіка. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України. – Київ, 2017.

У дисертації здійснено цілісний системний аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей у дошкільних навчальних закладах; розкрито сутність феномену «толерантність дітей дошкільного віку» та схарактеризовано психологічні передумови та закономірності його формування; розроблено та апробовано систему професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку, компонентами якої визначено: цільовий, змістовий, процесуально-технологічний і результативний та визначено педагогічні умови її реалізації; обґрунтовано зміст та структуру професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку в умовах вищого навчального закладу; визначено критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності майбутніх вихователів до ФТДДВ; розроблено навчально-методичне забезпечення професійної підготовки майбутніх вихователів до ФТДДВ; здійснено прогностичне обґрунтування можливостей впровадження результатів дослідження на міжнародному, загальнодержавному рівнях, рівні вищого навчального закладу та громадських організацій.

Ключові слова: професійна підготовка, толерантність дітей дошкільного віку, психологічні передумови, професійна компетентність майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку, система професійної

підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей дошкільного віку.

Ляпунова В.А. Теоретические и методические основы профессиональной подготовки будущих воспитателей к формированию толерантности детей в дошкольных учреждениях. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора педагогических наук по специальностям: 13.00.04 – теория и методика профессионального образования; 13.00.08 – дошкольная педагогика. – Институт педагогического образования и образования взрослых Национальной академии педагогических наук Украины. – Киев, 2017.

Генезис понятия «толерантность» свидетельствует об изменениях его содержания в зависимости от культурных и мировоззренческих контекстов, свойственных той или иной эпохе.

На образование, как на сферу проектирования будущего человека, как на институт его социализации, интеллектуализации и развития, а также как механизм гармонизации общественного сознания и способности к восприятию цивилизационных изменений, возлагается задача превращения основных жизненных и культурных ценностей цивилизованных сообществ в собственные ценности юной личности. Одной из таких гуманистических ценностей является толерантность. Современные исследователи, занимающиеся вопросами повышения результативности формирования толерантности в обществе, видят нереализованный потенциал именно в дошкольном возрасте, как наиболее сенситивном для усвоения морально-этических ценностей общественного бытия.

В диссертации осуществлен системный анализ теоретических и методических основ профессиональной подготовки будущих воспитателей дошкольных учреждений к формированию толерантности у детей; раскрыта сущность феномена «толерантность детей дошкольного возраста» и охарактеризованы психологические предпосылки и закономерности его формирования; разработана система профессиональной подготовки будущих воспитателей к формированию толерантности детей дошкольного возраста, компонентами которой определены: целевой, содержательный, процессуально-технологический и результативный; обоснованы педагогические условия ее реализации; определены сущность и содержание профессиональной подготовки будущих воспитателей к формированию толерантности детей дошкольного возраста в условиях высшего учебного заведения; определены критерии, показатели и уровни сформированности профессиональной компетентности будущих воспитателей к формированию толерантности детей дошкольного возраста; разработано учебно-методическое обеспечение профессиональной подготовки будущих воспитателей к формированию толерантности детей дошкольного возраста; осуществлено прогностическое обоснование возможностей внедрения результатов исследования на международном и общегосударственном уровнях, уровнях высшего учебного заведения и общественных организаций.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, толерантность детей дошкольного возраста, психологические предпосылки, профессиональная компетентность будущих воспитателя к формированию толерантности детей дошкольного возраста, система профессиональной подготовки будущих воспитателей к формированию толерантности детей дошкольного возраста.

Liapunova V.A. Theoretical and methodological foundations of future preschool teachers' professional training for the formation of children's tolerance. – Manuscript.

Dissertation for the degree of doctor of pedagogical sciences on specialty: 13.00.04 – theory and methods of professional education; 13.00.08 – preschool education. – Institute of Pedagogical Education and Education of Adults of NAPS of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The thesis is aimed at the systematic analysis of theoretical and methodological foundations of future preschool teachers' professional training for the formation of children's tolerance; the essential nature of the term «tolerance of preschool children» has been revealed; psychological prerequisites and age opportunities of its formation have been also characterized. The author offers a structural-functional model of the system of future preschool teachers' professional training for the formation of preschool children's tolerance and researches the complex of pedagogical conditions of effective implementation of the mentioned above training system. The stages and content of future preschool teachers' professional training for the formation of children's tolerance in terms of the overall system of professional pedagogical education have been identified in the thesis. The author has analyzed the forms and methods of future preschool teachers' professional training for the formation of preschool children's tolerance, which are based on entities' dialogic interaction in educational space. The criteria, indicators and methods of monitoring preschool teachers' competence in preschool children's tolerance formation have been specified according to the subject of professional activity.

The efficiency of the experimental system of future preschool teachers' professional training for the formation of preschool children's tolerance has been proved in the thesis.

Keywords: vocational training, tolerance of preschool children, psychological background, professional competence of the future educator to the formation of tolerance for preschool children, system of professional training of future educators for the formation of tolerance for preschool children.